

بخش اول

کلیات تحقیق

مقدمه

یکی از پدیده های دانش پزشکی بارورهای پزشکی است. این رخداد نسبت به ره آوردهای دیگر علمی امتیاز خاصی دارد و از جنبه های گوناگون جنین شناسی، روان شناسی، جامعه شناسی و در نهایت از دیدگاه فقهی و حقوقی قابل بررسی است. مسأله نحوه هماهنگی فقه و حقوق اسلامی از یک سو و مقتضیات زمان از سوی دیگر، دغدغه اصلی همه اندیشمندان مسلمان قرن حاضر بوده است؛ به ویژه اهتمام به نهاد خانواده در میان جوامع و ملل سبب گردیده که این دغدغه تشدید شده و توجه خاصی به آن مبذول شود، زیرا عامل بنیادین نظام اجتماعی نظام خانواده است و اختلال در کارکردهای آن، مانند وظایف زناشویی، هویت و شخصیت انسان را نه تنها با مشکلات بی شماری مواجه می کند، بلکه در مواردی سبب نابودی می گردد. بنابراین، فقه و حقوق جهت حفظ و قداست این نهاد و پایداری نظم جامعه، ناگزیر به اداره و تنظیم آن به وسیله مقررات هستند و این ضرورت به تنهایی کافی است که این دو رشته همراه این مسایل و آثار خاص نوظهور آن گام بردارند. اگر رابطه زناشویی به یکی از اهداف مهم خود، یعنی تولید نسل و تولد کودک نینجامد، کانون خانواده را سردی ها و بی مهری ها فرا می گیرد و به تدریج از جدایی و طلاق که امری مشروع و قانونی، اما تلخ است، سخن به میان می آید. در این اثنا، آیا راهی جز طلاق وجود دارد که بتواند از گسستن حلقه ی عاطفه ی یک خانواده جلوگیری کند؛ امری است که پاسخ فقیهان و حقوقدانان را می طلبد و این پاسخ تنها در پرتو نگرش های اصولی به تمام روش های دیگر (غیر از طلاق و جدایی) ممکن است. یکی از این روش ها، باروری پزشکی است که پایان نامه حاضر متکفل بررسی تدقیق آن است.

فصل اول: ادبیات تحقیق

گفتار اول: تعریف مسأله

با عنایت به اینکه بحث کودک آزمایشگاهی و وضعیت فقهی و حقوقی آن از مسائل روز جامعه اسلامی و به خصوص فقه امامیه شده است لذا به منظور تبیین و تنویر اذهان عمومی در خصوص وضعیت و جایگاه آن از دیدگاه فقه و حقوق و با توجه به پیچیدگیهای آن به این موضوع خواهیم پرداخت.

تعریف های گوناگونی برای تلقیح مصنوعی (که یکی از مصادیق کودک آزمایشگاهی است) ذکر شده است که بهترین آن ها این است: «آمیختن اسپرم مرد و تخمک زن در رحم زن یا خارج رحم به کمک ابزار پزشکی و بدون نزدیکی طبیعی»

در این پایان نامه ضمن بررسی مختصر موضوع از دیدگاه پزشکی، جنبه های گوناگون فقهی و حقوقی آن به طور تفصیلی بررسی می شود؛ به عبارت دیگر ابتدا بررسی علل و عوامل ناباروری و روش های درمان آن، و سپس حکم تکلیفی موضوع مورد بحث که تولید فرزند به شیوه ای غیر معمولی یا بدون وجود رابطه زوجیت جایز است مورد بحث قرار می گیرد. و همچنین احکام وضعی (نسب، حضانت، ارث و وصیت) کودک آزمایشگاهی در قالب پرسشهای زیر مورد نقد و بررسی قرار می گیرد.

۱- حکم فقهی تلقیح مصنوعی در فقه و از منظر فقهای امامیه چیست؟

۲- کودک آزمایشگاهی از جهت قرابت نسبی و آثار ناشی از آن نظیر حرمت نکاح، حضانت و تربیت و ولایت چه رابطه ای با صاحبان نطفه، مادر اجاره ای، خانواده، اقارب نسبی و سببی آنها خواهد داشت؟

گفتار دوم: ضرورت و هدف تحقیق

باعنایت به توانائی پزشکان به انجام عمل لقاح مصنوعی و انجام اینگونه اعمال پزشکی در ایران و وجود متقاضیان بی شمار و اینکه ابهام در تکالیف حقوقی طرفین و چگونگی تمتع نوزاد به دنیا آمده از حقوق مدنی مانع بزرگی در راه استفاده از این دستاورد جدید پزشکی به شمار می آید، ضرورت انجام تحقیق به خوبی احساس می شود.

در این پایان نامه سعی بر آن است که به ارائه پاسخ و توضیح در خصوص سوالها و ابهامهایی متعدد پیش آمده در رابطه با کودک آزمایشگاهی و موقعیت آن از منظر فقه و حقوق اسلامی پرداخته شود.

گفتار سوم: فرضیه های تحقیق

فرضیه های اصلی این تحقیق عبارت است از:

۱- تلقیح اسپرم بیگانه به هر صورت و تحت هر شرایطی حرام و ممنوع است.

۲- عمدتاً آثار فقهی و حقوقی کودک آزمایشگاهی در خصوص صاحبان نطفه بار می شود.

گفتار چهارم: پیشینه تحقیق

تلقیح مصنوعی برای نخستین بار در سال ۱۷۶۵ به منظور اصلاح نژاد و تکثیر نسل حیوانات، توسط یک دانشمند آلمانی بنام جاکوب^۱ بر روی ماهی ها انجام شد و متعاقب آن برای تولید انسان نیز مورد آزمایش قرار گرفت و در برخی از کشورها مانند آمریکا معمول گردید. (K.stoyanovitch/1956/264)

نخستین نوزاد آزمایشگاهی در انگلستان در سال ۱۹۷۸ چشم به جهان گشود و در رسانه های گروهی کودک آزمایشگاهی نام گرفت. این کودک که اکنون ۳۰ ساله است لوئیس براون نام دارد و طبق آمار ی که در سالهای اخیر بدست آمده است تعداد کودکان آزمایشگاهی از مرز ۳۰ میلیون نفر هم گذشته است. این موضوع از لحاظ قانونی و شرعی بودن آن در محافل حقوقی اکثر کشورها با چالشهایی روبروست که در حقوق مدون و قوانین موضوعه عمدتاً به سکوت برگزار شده و یکی از مسائل مستحدثه به شمار می آید. در ایالات متحده بیش از ۴۰۰۰۰ سیکل ART انجام گرفته که در عمل منجر به ۸۷۴۱ وضع حمل شده است که ۵۱۰۳ مورد آن از طریق (IVF) بوده است. (اسپیروف و دیگران/۱۳۷۳/۷۰۰)

در ایران، اولین بار در زمینه تلقیح مصنوعی در سال ۱۳۲۶ پایان نامه ای به نگارش درآمده است به نام (کاظم زاده حسین / جنبه حقوقی لقاح مصنوعی پایان نامه دوره لیسانس) و در مرحله دوم دکتر شهیدی در سال ۱۳۴۵ مقاله ای به نام «تلقیح مصنوعی» منتشر نمود، این مقاله به بررسی نسب کودک ناشی از تلقیح مصنوعی می پردازد و این نتایج را دنبال می کند: (۱) طفل ناشی از تلقیح زوج به زوج ملحق به زوجین است خواه تلقیح به وسیله خود زوج انجام شود یا شخص اجنبی، و اعم از این که زوجین از این عمل باخبر باشند، یا هر دو یا یکی از آن ها بی اطلاع باشند (۲) موردی که در آن نطفه مرد اجنبی به زن اجنبی تزریق می شود و از این عمل، طفل متولد می گردد دو فرض به نظر می رسد (۱) زنی که نطفه مرد اجنبی به او تزریق می گردد دارای شوهر باشد و الحاق طفل

¹ -Jacobi

به شوهر او عادتاً ممکن باشد. در این صورت بر طبق ماده ۱۱۵۸ ق. م طفل ملحق به شوهر مشروع است (۲) زنی که نطفه مرد به او تزریق می گردد دارای شوهر نباشد و یا با وجود شوهر، الحاق طفل به شوهر او عادتاً امکان نداشته باشد، این فرض دارای چند صورت است (۱) هیچک از دو طرف صاحب نطفه (مرد و زن) در طرف دیگر در شبهه نباشد طفلی که در اثر ترکیب نطفه مرد با نطفه زن اجنبی پیدایش و در رحم غیر زوجه ی مشروع، پرورش یافته است، نمی توان به صاحب نطفه ملحق نمود، مگر در صورتی که صاحب نطفه نسبت به طرف دیگر در اشتباه باشد (۲) هر یک از زن و مرد نسبت به طرف دیگر در اشتباه بوده است و طرف دیگر را همسر خود پنداشته و یا اینکه هیچیک طرف دیگر را نمی شناخته است، در این صورت طفل حاصل از لقاح، ملحق به صاحب نطفه می باشد. در مرحله سوم اسد الله امامی در سال ۱۳۴۹ موضوع «نسب ناشی از لقاح مصنوعی» را با دیدگاه تطبیقی در فقه و حقوق فرانسه و ایران مطرح و چنین نتیجه گیری کرد: (۱) در حقوق ایران نسب طفل وقتی مشروع است که طفل در اثر نکاح مشروع یا وطی به شبهه و یا تلقیح مصنوعی با اسپرم شوهر بوجود آمده باشد. بنابراین نسب طفل حاصل از رابطه زنا مشروع نیست (۲) در حقوق ایران تلقیح مصنوعی زن با اسپرم بیگانه جایز نیست و طفل حاصل از آن به شوهر ملحق نمی گردد و در حقوق فرانسه نیز عده ای تلقیح مصنوعی با اسپرم بیگانه را جایز ندانسته اند ولی طفل حاصل از آن هرگاه نفی نگردد از مشروعیت ظاهری برخوردار است (امامی/۱۳۴۹/۳۶۰)

بالاخره در سال ۱۳۶۸ با شروع به کار اولین مرکز باروری و ناباروری در یزد و شیوع تدریجی این روش در این مرکز، اساتید به نام، مباحث و مقالاتی را تحقیق و منتشر کردند.

در سال ۱۳۸۰ عباس نایب زاده به بررسی حقوقی روش های نوین باروری مصنوعی پرداخت که به این نتایج رسید: (۱) تلقیح مصنوعی زن با اسپرم شوهر جایز است و از نقطه نظر فقهی تقریباً بلا مانع است (۲) تلقیح مصنوعی زن با اسپرم بیگانه، موافقان اندک ولی مخالفان فراوانی دارد. و در بین فقها در مستندات و حکم مستخرجه، اختلاف نظر وجود دارد ولی دلیل قاطعی بر حرمت یا عدم جواز عمل تلقیح مصنوعی زن با اسپرم بیگانه یافت نمی شود، و طفل متولد شده در اثر بهره گیری از این روش قابلیت انتساب به اشخاصی به عنوان پدر و مادر را دارد. تا این که در سال ۱۳۸۳ کتاب باروری های پزشکی از دیدگاه فقه و حقوق آقای محمدرضا رضانیا معلم به چاپ رسید که نسبت به تألیفات قبلی بهتر و جزئی تر بود و این نتایج را گرفت: (۱) باروری های پزشک بین زوجین مطلقاً جایز است، خواه حمل جنین توسط زوجه ی صاحب تخمک صورت گیرد یا همسر دوم و یا زن بیگانه (۲) تزریق اسپرم بیگانه

به رحم زن بیگانه برای تولید نسل ممنوع و نامشروع است. و نسب ناشی از ترکیب اسپرم و تخمک دو بیگانه، مطلقاً به صاحبان اسپرم و تخمک ملحق می شود، و علی رغم حرمت عمل مزبور، فرزند به دنیا آمده مشروع است. (رضانیا معلم/۱۳۸۳/۴۹)

در این تحقیق سعی بر آن شده که با تبیین جایگاه کودک آزمایشگاهی در مسائل مختلف فقهی و حقوقی از جمله نسب، حضانت، وصیت، ارث به ارائه راه کار مناسب می پردازم. با توجه به نسبتاً جدید بودن این موضوع لازمه حل سوالات مختلف پیش آمده تحقیق و تفحص مقتضی و مناسب پیرامون آن میباشد.

گفتار پنجم: روش انجام تحقیق

به طور کلی شیوه تحقیق حاضر، توصیفی و به صورت کتابخانه ای است. در این روش با مراجعه به کتابخانه های تخصصی فقهی و حقوقی به جمع آوری کتب و مقالاتی در زمینه بررسی فقهی و حقوقی نسب، حضانت، وصیت و ارث کودک آزمایشگاهی پرداخته و با فیش برداری مطالب، مسایل پیرامون کودک آزمایشگاهی را بررسی می کنیم.

گفتار ششم: روش و ابزار گردآوری اطلاعات

اطلاعات شامل اطلاعات کتابخانه ای می باشد. ابزار اصلی در جمع آوری مطالب استفاده از فیش و استفاده از شبکه های اطلاعاتی کامپیوتری و به خصوص شبکه جهانی اینترنت می باشد.

گفتار هفتم: چه کاربردهایی از انجام این تحقیق متصور است؟

۱- کمک و مساعدت افرادی که بنا به دلایل خاص ارثی، پزشکی و یا غیره با این مسئله سروکار داشته و ممکن است پیرامون کودک ناشی از این نوع رابطه دچار شبهه یا ابهام شوند.

۲- دریافت یک تحقیق منسجم در خصوص موضوع برای خوانندگان این موضوع بویژه در عرصه خانواده و مجلات خانواده.

گفتار هشتم: استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه

زوجهای نابارور و همین طور اشخاص داوطلب به انجام این اعمال برای کمک به این قبیل زوجها، حقوقدانان، قضات، وکلای دادگستری، دانشجویان حقوق، پزشکان متخصص و دست اندرکار در درمان ناباروری، بیمارستانها، مفید می باشد.

گفتار نهم: دشواریهای تحقیق

فقدان امکانات تحقیقاتی از قبیل کتابخانه جامع و قفسه باز در دانشگاهها و کتابخانه تخصصی موجود در استان و عدم دسترسی سریع و آسان به کتابخانه های دیگر مراکز دانشگاهی را می توان از جمله تنگناهای تحقیق برشمرد.

فصل دوم: تعاریف و اصطلاحات مربوط به باروری و پیشینه تلقیح مصنوعی

گفتار اول : تعاریف:

تلقیح مصنوعی را پزشکان با نگاه حرفه ای تعریف کرده اند، در حالی که فقیهان و حقوقدانان به تبع یا مستقلاً تعریف دیگری از آن ارائه داده اند.

الف : معنای لغوی تلقیح :

تلقیح در دیدگاه اهل لغت از «لَفَحَ» به معنای آبستن کردن و گشیدن دادن و «لَفَحَ» به معنای آبستن شدن جنس مؤنث معنا شده است. الفح الفحل الناقه الحاقاً، ای احبها فُلِّحَتْ بِلَوْلِدٍ (شرتونی/بی تا/۱۱۵۴/۲)

کلمه «لِقاح» و «لِقاح» به معنای «ماء الفحل» یعنی مایع و آب نرینه است. لَفَحَ، اللقاح، (ای اسم ماء الفعل من الابل و الخیل أو غیرهما) (ابن منظور/۱۴۱۶/۱۲/۳۰۷)

اللقاح: اسم ماء الفحل، أو تَلَفَحَ به النخل من الفحل (ابراهیم مصطفی و دیگران/بی تا/۸۳۴)

ب : معنای اصطلاحی تلقیح مصنوعی:

۱- تلقیح مصنوعی در اصطلاح پزشکی

تلقیح: وارد کردن مقدار کمی واکسن در بدن طی فرایند ایمن سازی.

تلقیح مصنوعی^۱: وارد کردن منی به کمک ابزار در مهبل برای آبستن ساختن زن. تلقیح طوری زمان بندی می شود که با روزی که انتظار تخمک گذاری می رود همزمان شود (چرخه ی قاعدگی) (فرهنگ فشرده پزشکی آکسفورد/۱۳۷۵/۳۳۳)

تلقیح مصنوعی شامل انواع روش هایی است که در آنها تمام مایع منی یا اسپرم بعد از آمادگی یا پرورده شدن^۲ در قسمت های مختلف اندام تناسلی زن قرار می گیرد و بدون نزدیکی جنسی، امکان برخورد اسپرم و اوویست را فراهم می کند. این شیوه شباهت زیادی به تولید مثل طبیعی دارد. قراردهی کل مایع منی در داخل واژن به عنوان روش درمان نازائی از مدت ها قبل مورد توجه قرار گرفته است. (کی و دیگران/۱۳۷۵/۷۷۵)

تعریف دیگر تلقیح مصنوعی: در این روش با تهیه اسپرم و تزریق آن به داخل رحم اقدام به باروری می شود. ابتدا با تحریک تخمدان اقدام به تهیه تخمک و با تکنیک خاص اقدام به تهیه اسپرم نموده و آنگاه با قراردادن آن دو در کنار هم در محیط مناسب اقدام به بارور کردن تخمک نموده و پس از ۶ ساعت از رشد جنین آن را به داخل رحم انتقال می دهند. (ساداتیان/۱۳۷۷/۱۷۲)

تلقیح مستقیم منی به داخل رحم افزون بر آنکه موارد کمی را شامل می شود، موفقیت کمی نیز در درمان ناباروری دارد. این روش تنها در مواقعی که عوامل فیزیکی یا روانی مانع از وارد شدن اسپرم به محیط واژن می شوند، مؤثر است. منی را بوسیله ی یک کارتتر پلی اتیلنی در کانال سرویکس قرار می دهند. قسمت عمده ی منی وارد فونیکس خلفی و اضافه مایع منی وارد تیغه ی خلفی اسپیکولوم می شود. اگر بیمار پانزده- بیست دقیقه در حالی که هیپ ها بالاتر قرار گرفته اند، استراحت کند، دهانه ی سرویکس وارد این مایع جمع شده منی خواهد شد. چنانچه با این روش طی دو سیکل حاملگی ایجاد نشد در سیکل بعدی از تلقیح داخل رحمی شسته و آماده شده استفاده می شود. البته استفاده از مقادیر کم منی آماده نشده برای تلقیح داخل رحمی، به دلیل احتمال واکنش به پروتئین ها، پروستاگلاندین ها و باکتری های موجود در منی در حال حاضر فقط به عنوان یک موضوع تاریخی از آن صحبت می شود. امروزه به جای مایع منی، از اسپرم شسته شده در روش تلقیح به داخل رحم استفاده می شود. انواع تلقیح شامل تلقیح داخل سرویکس (گردن رحم)، داخل رحم، داخل صفاق (حفره شکم یا پریتون) و داخل فولیکول و نیز پرفوزیون اسپرم به لوله ی فالوپ می باشد. (جاناتن.اس.برک/۱۳۷۵/۲/۸۶۳)

¹Artificial Insemination

² Processed Sperms

۲- تلقیح مصنوعی در اصطلاح حقوقی

معنای اصطلاحی تلقیح از معنی لغوی آن دور نگردیده است بدین معنا که تلقیح عبارت است از این که زن را با وسایل مصنوعی و بدون اینکه نزدیکی صورت بگیرد باردار کنند، به تعبیر دیگر تلقیح یعنی اینکه بوسیله روشهای کمکی تولید مثل در علم پزشکی زمینه باروری تخمک زن را با استفاده از اسپرم مرد فراهم نموده که در نتیجه امتزاج اسپرم و تخمک یک جنین تشکیل می شود.

بنابراین لقاح مصنوعی به معنای باردار شدن زن بوسیله آلات پزشکی بدون انجام عمل مقاربت و نزدیکی جنسی می باشد در شرایط طبیعی و عادی برای تولید نسل، عمل لقاح بین منی (اسپرماتوزوئید) مرد و تخمک (اوول) زن، در رحم و از راه آمیزش و مقاربت جنسی بصورت طبیعی صورت می گیرد، بدون آنکه در ایجاد این لقاح، ابزار و واسطه ای اضافی مورد استفاده قرار گیرد. به این شکل از تولید نسل «لقاح طبیعی» گفته می شود.

اما گسترش روز افزون دانش پزشکی این امکان را بوجود آورده که عمل لقاح بین اسپرم و تخمک، بتواند از شکل طبیعی و عادی خود خارج شده و راه های غیر طبیعی نیز پیدا کند، به طوری که بارداری و تولید نسل، برای کسانی که نمی توانند یا نمی خواهند از راه طبیعی بارور شوند، با بهره گیری از امکانات و ابزار مختلف، امری کاملاً ممکن شده است.

بنابراین «تلقیح مصنوعی» عبارت است از پیوند دادن میان اسپرم مرد و تخمک زن، از طریق آلات پزشکی و یا هر وسیله دیگری، غیر از مقاربت و نزدیکی جنسی، به منظور باروری و تولید نسل به دو شکل کامل و ناقص انجام می شود.

تلقیح مصنوعی کامل آن است که پرورش و انعقاد اسپرم مرد و تخمک زن در داخل دستگاه صورت گیرد، که در این صورت طفل متولد شده را «کودک آزمایشگاهی» می نامند.

تلقیح مصنوعی ناقص از طریق جایگزینی مصنوعی اسپرم در داخل رحم صورت می گیرد، تا همه یا بخشی از مراحل پرورش جنین در داخل رحم انجام پذیرد. (فاضل لنکرانی/۱۴۲۹/۲۰۹)

۳- تلقیح مصنوعی در اصطلاح فقهی

التلقيح الصناعي إدخال نطفة الرجل إلى رحم المرأة بوسيلة غير الانزال الطبيعي فيه، كان يكون بآبوه أو

غيرهما. (فتح الله / ۳۰۹/۱۴۱۵)

التلقيح الصناعي هو ان يدخل ماء الرجل في الجهاز فيحصل به التلقيح للبيضة و تحمل منه المرأة. (شهيد ثانی /

۱۲۳/۱۴۱۳)

بطور کلی اگر نگوئیم عمل تلقیح در اسلام حرام است، نهایت احتیاط را می طلبد این نیز بخاطر حفظ فروج و به تبع آن پیشگیری از اختلاط نسب است چرا که اسلام درباره حفظ فروج مخصوصاً فروج زنان سفارش فوق العاده اکیدی نموده است و آنرا بدون اجازه شرعی و عقد نکاح بر هیچکس حلال و مباح ننموده است.^۱ (سوره نور، آیه ۳۰)

در این آیه محفوظ داشتن و حراست فروج زنان بطور عموم ذکر گردیده و مورد خاصی در نظر گرفته نشده یعنی مقصود از محافظت، علاوه بر جلوگیری از نزدیکی به حرام، سایر موارد از قبیل مساحقه و نیز محفوظ از نگاه دیگران و محروس از هر گونه تماس های گوناگون که بدست بیگانه و اجنبی اعم از زن و مرد صورت گیرد را شامل می شود که یکی از آنها عمل تلقیح است. (محقق / ۲۳۴/۱۳۴۱)

گفتار دوم: توضیح واژگان

مهمترین اصطلاحات در بحث حاضر به همراه تعریف اختصاصی آنها عبارتند از:

۲- تخمک: سلول جنسی زن که بارور نشده است. به عبارت دیگر عنصر تولید مثل در جنس ماده که در اثر امتزاج با اسپرم، موجود زنده تازه ای تولید می کند. گاهی این اصطلاح به مراحل سلول جنسی گشاینده (نطفه) در خلال تقسیم حتی تا هنگام خروج جنین اطلاق می شود.

۳- اسپرم: سلول جنسی مرد. (باخته های تناسلی مرد که در نتیجه ترکیب با تخمک، فرد جدیدی را بوجود می آورد).

^۱ - قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَيْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

^۲ Ovum: "an egg: The female reproductive cell which, after fertilization becomes a zygote that develops into a new number of the same species.

^۳ Sperm: The semen or testicular secretion.

_ تکنیک های کمکی تولید مثل^۱: روشهای پیشرفته پزشکی که در امر درمان ناباروری به کار گرفته می شود و منظور از آن مراحل در تولید مثل می باشد که مرتبط با بررسی آزمایشگاهی تخمک، اسپرم و جنین های بشری هستند.

_ گامت^۲: سلول جنسی رسیده و آماده تلقیح نر یا ماده.

_ زیگوت^۳: تخمک بارور شده-نطفه ای که در اثر اتحاد دو گامت ایجاد شده باشد.

_ قرار داد مادر جانشین^۴: قراردادی که به موجب آن یک زن موافقت می کند جنینی را که از گامت مرد بیگانه یا گامتهای زن و مرد دیگری تشکیل شده است، در رحم خود حمل نموده و بچه را برای یک زوج (یا بندرت یک شخص منفرد) به دنیا آورد.

_ مادر جانشین^۵: زنی است که بر اساس توافق به عمل آمده، به وسیله تکنیک های کمکی تولید مثل و با استفاده از جنین حاصل از اسپرم و تخمک زن و شوهر (زوج نابارور)؛ تخمک خودش و اسپرم شوهر نابارور؛ گامت یا گامت های اهدائی باردار می شود.

_ زوج نابارور^۶: واژه ای که وقتی یکی از زوجین نابارور باشد، به اجتماع وی با همسرش اطلاق می گردد. همسر وی ممکن است بارور یا نابارور باشد. (فرهنگ پزشکی دورلند/۱۳۷۸/۷۴۸)

به عبارت دیگر زوجی نابارور شناخته می شوند که زن پس از یک سال سعی در حامله شدن باردار نشود، وقتی قبلاً حاملگی رخ نداده باشد ناباروری را "اولیه" می نامند و اگر این حالت به دنبال یک حاملگی رخ دهد آن را "ثانویه" می نامند. (هکر مور/۱۳۷۳/۶۶۳)

_ والدین حکمی^۷: زن و شوهری که خواستار فرزند هستند و بچه برای آنها به دنیا می آید. این دو ممکن است والدین ژنتیکی طفل باشند و یا یکی از آنها با بچه ارتباط ژنتیکی داشته باشد؛ به هر حال نوزاد از لحاظ ژنتیکی حداقل مرتبط به یکی از آنها است. به زن، مادر حکمی و به شوهر، پدر حکمی گفته می شود.

¹ Assisted Reproductive Technigues.

² Gamete:Acombing from denoting relation ship to agamete.

³ Zygote:The fertilized ovum.

⁴ Surrogacy agreement:One put into the place of another .

⁵ Surrogatc mother

⁶ Infertile Couple:Notfertile,exhibiting infertility,Or asuffix meaning pertaining or characteristic of,e,g,acidic.

⁷ Commissioning Couple .

والدین متقاضی یا اجتماعی^۱: زن و شوهری که خواستار بچه هستند و فرزند برای آنها به دنیا می آید. در حالیکه هیچ ارتباط ژنتیکی با جنین ندارند. به زن، مادر متقاضی یا مادر اجتماعی و به شوهر، پدر متقاضی یا پدر اجتماعی گفته می شود.

به نظر نگارنده: با مراجعه به فرهنگ آکسفورد واژه ی Couple به اعتبار دو طرف (زن و شوهر) درست است اما به لحاظ فرزند بهتر بود از واژه ی Parents استفاده شود

فراکاشت^۲: قرار دادن، جادادن، نشانیدن تخمک بارور شده در دیواره رحم جهت تغذیه که در این مرحله تخمک بارور شده به دیواره رحم می چسبند.

باروری^۳: اتحاد ابتدائی یک تخمک و اسپرم- نفوذ اسپرم به داخل تخمک و پیوستن مواد ژنتیکی که منجر به تشکیل یک جنین می شود.

بارداری^۴: مدت پیشرفت زیستی جنین در رحم از آبستنی تا تولد که معمولاً در انسان چهل هفته به طول می انجامد.

جانشینی در بارداری^۵: حالتی که به موجب آن مادر جانشین بوسیله ی تکنیک های کمکی تولید مثل و با استفاده از جنین حاصل از اسپرم و تخمک والدین حکمی، باردار می شود. در این حالت مادر جانشین هیچ ارتباط ژنتیکی با بچه ندارد.

جانشینی با باروری مصنوعی^۶: حالتی که به موجب آن مادر جانشین به وسیله تکنیک های کمکی تولید مثل و با استفاده از جنین حاصل از امتزاج تخمک خودش با اسپرم پدر حکمی (شوهر زوج نابارور) باردار می شود. در این حالت مادر جانشین از لحاظ ژنتیکی با بچه مرتبط است.

ناباروری^۷: به عدم حاملگی زن پس از یک سال نزدیکی مستمر زوجین بدون استفاده از روش های پیش گیری از حاملگی اطلاق می گردد.

¹ Social Couple.Intendent Couple.

²: Implant: To insert or graft an object or material .

³: Fertilisation•Insemination•Conception

⁴: Pregnancy: An unsaturated 21-carbon structure with one double bond and three methyl groups used in steroid hormone nomenclature.

⁵: Gestational Surrogacy

⁶: Artificial Insemination Surrogacy

⁷: Infertility: Diminished or absent capacity to produce offspring.

__ بانک^۱: مکانی که بافت ها (اسپرم، تخمک یا جنین) به وسیله منجمد سازی در آن مکان حفظ و نگهداری می شوند.

__ منجمد سازی^۲: مرحله عمیق منجمد کردن که برای حفظ و نگهداری اسپرم، اوول و یا جنین های اضافی تولید شده از درمان زوجهای نابارور مورد استفاده قرار می گیرد. این بافت ها ی منجمد شده پس از گرم کردن مورد استفاده قرار می گیرد.

__ شستشوی اسپرم^۳: عمل جدا کردن اسپرم از مایع تولید مثل مرد را گویند.

__ جنین بالقوه^۴: واژه ی برای جنین های تشکیل شده قبل از انتقال به رحم به کار می رود. (فرهنگ پزشکی آکسفورد/۱۳۷۵/۸۸۹)

گفتار سوم: تاریخچه و پیشینه بحث

تاریخ هر علم از مهمترین شاخه های آن است؛ چرا که یکی از مزایای مهم آن جایگاه موضوعات و عوامل پیدایش، زمینه ساز و تأثیر گذار بر آنهاست. از این رو به سابقه پزشکی، فقهی و حقوقی موضوع مورد بحث می پردازیم.

الف: تاریخچه پزشکی تلقیح مصنوعی

تلقیح مصنوعی بشکل علمی پدیده ای نسبتاً جدید و زائیده دانش امروزی دنیای بشری است که میتواند موانع بارداری را مرتفع و در تولید نسل به انسان کمک شایسته ای بنماید. دانش پزشکی از مدتی قبل این توان را پیدا کرده که بوسیله تلقیح مصنوعی بسیاری از نواقص و عیوب زن و مرد در تولید نسل جبران شود.

یک دانشمند و کشیش ایتالیایی بنام پرفسور «اسپالانزونی»^۵ تلقیح را روی سگ ها آزمایش کرد و نتیجه مثبت گرفت و بالاخره در اواخر قرن نوزدهم یکی از دانشمندان روسی تلقیح مصنوعی در حیوانات چهارپا را عملی ساخت، که این روش فعلاً نیز مورد استفاده قرار می گیرد بدنبال موفقیت این آزمایشات در حیوانات، دامنه تلقیح مصنوعی به انسان ها نیز سرایت نمود و این آزمایشات، در مورد انسان، در کشورهای مختلف از قبیل: فرانسه و انگلستان به

^۱:Cryobank

^۲:Cryopreservation

9:Sperm Washing

⁴:Pembryo .

⁵:Spalanzoni

اجرا درآمد چنانچه یک پزشک انگلیسی به نام «جان هانتز»^۱ در سال ۱۷۹۹ گزارشی در این زمینه به دولت انگلستان داد و در فرانسه ده مورد تلقیح مصنوعی در زنان انجام گرفته، که قدیمی ترین آن ها را مربوط به ۱۸۳۸ دانسته اند ده سال بعد، یکی از دانشمندان فرانسوی موسوم به «کرارد»^۲ گزارش داد که از ۷۲ زنی که تلقیح مصنوعی شده اند، ۴۱ نفر آن ها از این طریقه باردار گردیده اند و تقریباً از سال ۱۹۱۴ موضوع تلقیح مصنوعی، کاملاً توجه پزشکان و علماء را بخود معطوف داشت. (Surhistroir/1885 / 133)

در سال ۱۹۱۴ میلادی یکی از اطباء انگلیسی مقیم مصر موسوم به دکتر جامیسون^۳ شنیده بود که در میان بدویان طریقه ای برای معالجه زنان عقیم وجود دارد که گاه منجر به آبستن شدن زنها می شود و گاهی این گونه زنان میمیرند. این اتفاق نظر پزشک انگلیسی را به خود جلب کرد و در اثر بررسیهای فراوان، دریافت که زنان بدوی به قطعه ای از پشم حیوانات نظیر گوسفند افسون می خوانند و آن را به زن نازا می دهند تا به رحم خود بمالد و معتقد بودند که زن با این روش حامله خواهد شد یا خواهد مرد.

این مطلب سبب شد که پزشک انگلیسی تحقیقات عمیق تری انجام دهد. و سرانجام دریافت که زنان بدوی پشم را به نطفه مردان آغشته کرده و سپس آن را به زن عقیم می دهند تا آن را استعمال نماید که علاوه بر نطفه مقدار زیادی از میکروب های مضر موجود در پشم وارد رحم زن می گردید و اگر آن زن دارای بنیه قوی می بود در مقابل میکروبها مقاومت می کرد و الا از پا در می آمد می مرد. دکتر جامیسون بعد از خاتمه جنگ جهانی اول به انگلستان مراجعت کرد و بخاطر او چنین رسید که بوسیله تلقیح مصنوعی و از راه صحیح علمی کار صحرانشینان و جادوگران را به نتیجه برساند و با تکنیک موجود تلقیح مصنوعی زنان را انجام دهد و هزاران زن را که آرزوی مادر شدن داشتند بارور کند و بوسیله آلات مصنوعی و لوله آزمایش نطفه مرد را به رحم زن منتقل نماید تا به این وسیله خانواده های فراوانی را که در اثر نداشتن فرزند تهدید به متلاشی شدن می گردیدند نجات دهد و در این مرحله گاهی به علت بی ثمر بودن اسپرم شوهر از نطفه مردان بیگانه استفاده می کرد. رواج تلقیح مصنوعی در انگلستان و هجوم زنان بی فرزند به بیمارستانهای لندن موجب شد که موضوع تلقیح مصنوعی در بین عوام انگلستان مطرح و

^۱: Johnhunter

^۲: cerard

^۵: jominson

وزیر بهداشتی استیضاح و دولت تخطئه گردد و مخالفت مجلس چنین بود که چرا تولد اینگونه افراد مانند اطفال قانونی و طبیعی و شرعی به ثبت می رسد و شناسنامه برای آنها صادر می شود. (کی و دیگران/۱۳۷۵/۷۳۶)

علم پزشکی با بهره گیری از روشهای کمکی تولید مثل، امر فرزند دار شدن را برای زوجهای نابارور که در شرایط طبیعی قادر به فرزند دار شدن نیستند تا حدود زیادی فراهم کرده است. امروزه تشکیل جنین در آزمایشگاه، انتقال جنین به رحم شخص ثالث و اهداء جنین به یاری پیشرفت های شگرف علم پزشکی امکان پذیر شده است. این مورد دارای ابعاد مختلف زیست شناختی، حقوقی، اخلاقی، اجتماعی و مذهبی می باشد که از این رو از دیدگاههای مختلف مورد بحث و بررسی قرار گرفته اند. بکارگیری روشهای جدید در تولید مثل با کمک دانش نوین پزشکی موجب طرح پرسش هایی در عرصه علم حقوق گردیده که از طرفی ارتباط بین حقوق و علوم دیگر را به اثبات رسانیده و از طرف دیگر لزوم ارائه پاسخ مناسب را ایجاب می نماید.

دانش حقوق یگانه علمی است که متکفل ارائه راه حلهای مناسب برای این قبیل مشکلات می باشد و ناگزیر است که همراه با مسائل نو ظهور گام برداشته و برای اینگونه پرسشها، پاسخهای مناسب ارائه دهد. (علوی قزوینی/۱۳۷۴/ش/۱۶۵/۳)

از قرن شانزدهم، توسعه ی علوم به طور کلی و علم طب به طور اخص شروع شد. در سال ۱۵۳۸ آندرس و سالیوس تشریح دقیقی از همه ی دستگاه تناسلی زن از جمله لیگمان ها، لوله و خون رسانی آن را ارائه داد. وی اولین فردی بود که واژه های لگن و دسیدوا را به کار برد. گابریل فالوپیا اهل شهر مودنا یکی از برجسته ترین خدمات تشریحی را به علم ناباروری زن ارائه کرد. شهرت وی به علت تشریح بخشی از دستگاه تناسلی به نام لوله ی فالوپ می باشد. در قرن نوزدهم و بیستم، پیشرفت علم، بیماری زنان را از حیطة ی عمل آناتومی تشریحی تا حیطة ی عملی پیش برد. در راستای حل مسئله ی ناباروری، پیشرفت جراحی لوله ای در درمان بیماری چسبندگی غیر عادی لگن توسط Mackenrodt (۱۸۵۹-۱۹۲۵م) که اولین جراحی های لوله ای موفق را در سال ۱۸۹۴ گزارش نمود، انجام گرفت. نقش عمده ی غدد مترشحه ی داخلی، ابتدا با کشف ترشحات تخمدانی و بیضه ای و سپس با پی بردن به برخی آثار زیست شناختی آن ها آغاز گردید. عمل غده ی مترشحه ی داخل بیضه اولین بار توسط Arnold Adolph (۱۸۰۳-۱۸۹۱م) و نیز عملکرد ترشحات داخلی تخمدان برای اولین بار توسط Rubinstein (۱۸۷۱-۱۹۵۵م) ثبت گردید.

همین پروسه در سال ۱۹۸۰ در دانشگاه ملبورن استرالیا صورت گرفت و به تولید فرزندی منجر شد. سپس در سال ۱۹۸۱ در آمریکا به دنبال روش (I.V.F) فرزندی متولد گردید.

روبرت ادوارد^۱ بیولوژیست جوان انگلیسی موفق به انجام لقاح آزمایشگاهی در موش آزمایشگاهی شد. وی سپس از سال ۱۹۶۸ با پاتریک^۲ برای مدت ده سال همکاری می کرد تا این که سرانجام توانستند در سال ۱۹۷۸ به موفقیت بزرگ خود که تولد دختری به نام لوئیس براون^۳ بود، از طریق لقاح آزمایشگاهی (I.V.F) دست یابند. وی در ادامه فعالیت های خود موفق به حاملگی دوم گردید که نتیجه آن تولد یک نوزاد پسر سالم در سال ۱۹۷۹ بود. (جانان.اس.برک و دیگران/ترجمه مرضیه وحید دستجردی/۸۶۳/۱۳۷۵)

به موجب آمار، تنها در کشور انگلیس در سال ۱۹۸۸ حدود ۹۵۶ کودک از طریق باروری خارج رحمی متولد شده اند.

و در یک بررسی انجام شده در سالهای اخیر در آمریکا، تا کنون در ایالات متحده آمریکا بیش از چهل هزار سیکل A.R.T انجام گرفته و از آن ۸۷۴۱ مورد وضع حمل شده اند. در این میان ۵۱۰۳ مورد از طریق (I.V.F) بوده است. (جعفرزاده ۱۳۷۷/ش ۱۴/۳)

در ایران اولین مرکز درمان ناباروری در شهرستان یزد تأسیس شد که خدمات بالینی و تحقیقات پزشکی زیادی ارائه داده است. این مؤسسه علاوه بر درمان ناباروری مردان و زنان و تولد فرزندان زیادی از این شیوه ها که اولین آنها در ۱۳۶۹/۱۰/۸ در بیمارستان افشار دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد اتفاق افتاد، به انتشار و ترجمه کتاب هایی در این زمینه پرداخته است.

دومین مرکز باروری و ناباروری از سوی جهاد دانشگاهی دانشگاه علوم پزشکی ایران، مؤسسه رویان در سال ۱۳۶۸ افتتاح شد. این مؤسسه نیز، افزون بر فعالیت در درمان ناباروری- که اولین فرزند به شیوه I.V.F آن در تاریخ ۱۳۷۲/۵/۱ و اولین نوزاد منجمد شده آن در سال ۱۳۷۶ به دنیا آمده، به تحقیقات و پژوهش درباره شیوه های پیشرفته درمان نازایی می پردازد. در همین راستا توانسته است به شیوه اخذ اسپرم از اسپرماتید و انجماد رویان، در

¹ - Robert-Edwards

² -Patrick-Step-to-

³ -Louise-Brown

سال ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ فرزندی را به دنیا آورد. (Alano. Trounson, Davidk-Gurdner). ترجمه افلاطونیان و دیگران/۱۳۷۰/۲۶۷)

سومین مرکز باروری و ناباروری در دانشگاه علوم پزشکی تهران در بیمارستان هایی مانند بیمارستان دکتر شریعتی شروع بکار کرد. از آن تاریخ تا کنون مراکز دیگری (که تعداد آنها به بیش از ۲۱ عدد می رسد) و سمینارهای علمی مختلفی در این زمینه تأسیس و به فعالیت پرداخته اند. تا جایی که اخیراً برای باروری مردان فاقد اسپرم از روش اسپرماتید گرد استفاده می شود. (روزنامه جمهوری اسلامی/۱۳۷۴/ش ۸/۴۶۰۳)

ب: سابقه شرعی تلقیح مصنوعی

در شرع اسلام سابقه چندانی نسبت به موضوع وجود ندارد، چرا که تلقیح مصنوعی یکی از نتایج پیشرفت پزشکی است که در قرون اخیر رواج یافته است. تنها موردی که در روایت موجود است روایت مشهور «محمد بن مسلم» از «امام باقر و امام صادق» است که با تلقیح مصنوعی و روش های باروری آزمایشگاهی، بیشترین و نزدیکترین ارتباط را دارد. که اکثر فقهای اسلامی و حقوقدانان برای اثبات حکم تلقیح مصنوعی به آن متوسل می شوند. متن روایت چنین است: از امام حسن علیه السلام سؤال شد که مردی با زنش نزدیکی نمود، بعد از برخاستن مرد، زن با همان حرارت با کنیز باکره خود هم جنس بازی (مباحقه) نمود و نطفه شوهر خود را از این طریق به او منتقل کرد و در نتیجه کنیز باکره حامله شد. در این زمینه چه می فرمائید؟ امام علیه السلام جواب دادند: از زن، مهریه کنیز باکره را بگیرد، چون بدون از بین رفتن پرده بکارت فرزند خارج نمی شود، سپس او را رجم کنید، زیرا محصنه است و نسبت به کنیز باکره منتظر بمانید تا وضع حمل نماید و فرزند را به پدرش که صاحب نطفه است تحویل دهید سپس کنیز را شلاق بزنید^۱. (نجفی/۱۴۱۵/۴۱/۳۹۶)

به لحاظ فقهی اگر انزال و حاملگی از طریق تفخید^۲ (یا مالیدن آلت تناسلی مرد در فرج زن) بدون اینکه دخول صورت گیرد، رخ دهد، عنوان زنا صادق نیست ولی دارای احکام و آثار خاصی است که بی ارتباط با برخی از مصادیق بارورهای پزشکی نیست.

^۱ - قالوا: امراة جامعها زوجها فلما قام عنها قامت فوقعت علی جاریة بكر فساحتها...

^۲ - در میان ران زن منی ریختن (بهایی العالمی/۱۰۳۱/۲۹۸) مالیدن ران به ران یا در ران کردن چیزی، لغت نامه دهخدا به نقل از فرهنگ منتهی الارب و ناظم الاطباء/۱۳۷۳/۴/۵۹۹۶)

ب: سابقه حقوقی تلقیح مصنوعی

موضوع تلقیح مصنوعی و بارورهای پزشکی که زائیده دانش پزشکی و جدید است، در قوانین بسیاری از کشورها از جمله ایران سابقه ندارد. ولی در دکتترین و نظریه های حقوقدانان و دادگاه ها کشورهای غربی و در پاره ای از قوانین این کشورها مطرح است. در سال ۱۹۵۱ کنگره حقوقدانان شمالی تشکیل شد و در زمینه تلقیح مصنوعی به توافق نرسیدند. (صفائی و امامی/۱۳۷۴/۲/۱۰۵)

در سال ۱۹۸۵ در استرالیا، قانون مختصری در این زمینه وضع و تدوین گردید. در سال ۱۹۹۰ م در انگلیس قانون نسبتاً مفصل وضع و تدوین شد، چنانکه در اسپانیا هم چنین قانونی وضع گردید.

در حال حاضر این دو کشور، در وضع قانون در زمینه بارورهای پزشکی پیش گام و فعال هستند و قانون نسبتاً جامعی دارند. در سال ۱۹۹۴ در فرانسه دو قانون به شماره ۶۵۳ در مسئله نسب و شماره ۶۵۴ در امنیت بهداشت تولید مثل وضع شد. در سال ۱۹۸۵ م، در همین کشور، زن و شوهری تصمیم می گیرند که از راه تلقیح اسپرم شوهر به زن بیگانه ای فرزندی به خانواده بیاورند. پس از انجام تلقیح و زایمان، خانم اجیر از تحویل نوزاد خودداری می نماید. پس از طرح دعوا، قاضی دادگاه (هاردی سارکا)، رأی به الحاق بچه به پدر حقیقی و زنش (که در تکوین بچه هیچ دخالتی جز قرارداد نداشته است) می دهد و چنین استدلال می کند: از نظر اصول، قراردادهای بچه سازی مشروع است و چون که مادر به حکم قرارداد ملتزم شده است نقش اجیر را به عهده بگیرد و نوزاد را به پدر بسپارد، هیچ گونه حقی ندارد (کرگوری ای. پنس/ترجمه پژمان حبیبی/۱۳۷۳/۶۵)

در نهمین کنگره بین المللی حقوق جزا که به مدت یک هفته از ۲۴ تا ۳۰ اوت ۱۹۶۴ در شهر لاهه هلند تشکیل شده بود با توجه به گزارش شعبه دوم که جرائم علیه خانواده و جرائم ناموسی در آن مورد بررسی قرار گرفت اظهار شد:

«در تلقیح مصنوعی بین زوجین هیچگونه اشکال حقوقی و جرائی پیش نمی آید، اما در تلقیح مصنوعی زن بوسیله نطفه شخصی غیر از شوهر مشکلات فراوانی روی می دهد، چه با رضایت زوجه و چه بدون رضایت او، زن اقدام به چنین کاری نماید، خالی از اشکال قانونی نیست و از نظر علمی و زیست شناسی این فرزند نمی تواند متعلق به شوهر باشد. به نظر نمایندگان کنگره، تلقیح مصنوعی چون متضمن مقاربت مرد وزن نیست، رابطه نامشروع به حساب نمی آید.

در نهایت نمایندگان کنگره عقیده داشتند که تلقیح مصنوعی نباید جرم شناخته شود و قوانین جزائی نباید تلقیح مصنوعی را، جز در موردی زن راضی و در موردی که شوهر به این کار رضایت ندهد منع کند. (فقیه/مجله حقوقی وزارت دادگستری/۱۳۴۳ ش ۳)

در آمریکا انجمن مطالعات نازائی اتلانتیک با ۷۹ رأی موافق در مقابل هشت رأی مخالف اعلام نمود که تحت بعضی شرایط روانی و پزشکی وقتی زن و شوهرهای قانونی بدون اولاد می مانند تلقیح مصنوعی موافق اخلاق و قابل پذیرش است .

قبلاً در آمریکا اطفالی که از زن شوهردار در زمان عدم توانائی شوهر متولد میشدند غیر مشروع بودند ولی بموجب رأی ۱۳ ژانویه ۱۹۴۸ صادره از دادگاه شهرستان نیویورک اعلام شد که طفل متولد از تلقیح مصنوعی با رضایت شوهر غیر مشروع نخواهد بود. (امامی/۱۳۴۹/۳۹۴)

از سال ۱۹۷۶ میلادی در آمریکا قراردادهای بچه سازی شایع شد و تاکنون صدها فرزند از این طریق و به شیوه ی تجارتي به دنیا آمده و مورد دادوستد قرار گرفته اند، کاربایی در این زمینه پیشه ی تازه ای شد که آمریکاییان بدان دست یافته اند و صنعتی است روبه رشد. (کرگوری، ای پنس /۱۳۷۳/ ۶۵)

بخش دوم

بررسی مختصری از دلایل ناباروری و راه حل‌های فقهی و حقوقی ارائه شده و

ادله جواز و حرمت تلقیح مصنوعی